

E- ja äänikirjat lasten, nuorten ja perheiden arjessa COVID-19-pandemian aikana

*Hanna Järvenpää
Jyväskylän yliopisto*

Koronaviruspandemia ja rajoitustoimet ovat vaikuttaneet lasten- ja nuortenkirjallisuuden lukemiseen monissa suomalaisissa perheissä. Kuten muutkin pandemian seuraukset, vaikutukset jakautuvat eri tavoilla perheiden välille: osassa perheissä lasten ja nuorten lukeminen on sähköistynyt kokonaan, osassa luetaan kuten ennenkin. Erityisesti äänikirjojen kuuntelu on lisääntynyt.

Kirjastojen sähköisiä aineistoja on kuitenkin edelleen saatavilla liian vähän lukemista harrastavien lasten ja nuorten tarpeisiin nähden. Lisäksi pandemian pitkäaikaiset vaikutukset lasten ja nuorten lukuharrastukseen jäivät vielä nähtäväksi, joten lasten ja nuorten parissa toimivien ammattilaisten monialaista yhteistyötä tarvitaan lukuharrastuksen vahvistamiseksi lähivuosien aikana.

Lastenkirjainstituutti toteutti yhteistyössä Jyväskylän yliopiston kanssa kaksi kyselytutkimusta lasten- ja nuortenkirjallisuuden lukemisesta koronaviruspandemian aikana. Ensimmäiseen verkkokyselyyn, joka toteutettiin toukokuussa 2020, vastasi 337 alle 18-vuotiaiden lasten vanhempaa. Heistä 49 vastasi seurantakyselyyn maaliskuussa 2021.

Kirjastojen suljetut ovet – lukuharrastus koronakeväänä 2020

Kevään 2020 poikkeustilassa lasten ja nuorten lukeminen lisääntyi useissa perheissä, sillä etäkoulu, harrastusten keskeytyminen ja kontaktien rajoittaminen vaikuttivat vapaa-ajan viettoon. Kirjastojen täyssulku hankaloitti uuden luettavan saamista. Kun vapaa-aika lisääntyi mutta kirjastot olivat kiinni, lasten- ja nuortenkirjoja kaivettiin hyllyjen perukoilta, lainattiin naapureilta tai luettiin e-kirjoina.

Lähes 40 % kevään 2020 kyselyn vastaajista kertoi lukemisen lisääntyneen joko perheen lapsilla, aikuisilla tai molemmilla. Moni kertoi harrastusten keskeytymisen ja sosiaalisten kontaktien välttelyn lisänneen vapaa-aikaa. Lukeminen oli tärkeä rutiini, josta monet halusivat poikkeusaikanakin pitää kiinni. Lukeminen ja erityisesti äänikirjojen kuunteleminen tukivat eristäytynyttä etäarkea: moni vastaaja kertoi äänikirjojen paikanneen sosiaalisten kontaktien puutetta ja antaneen lapsille mukavaa tekemistä vanhempien etätyöpäivien ajaksi.

Kevään 2020 kyselyssä lasten ja nuorten e-kirjat olivat poikkeusaikana käytössä noin puolella kaikista vastaajista ja äänikirjat kahdella kolmesta. Moni näistä vastaajista arvioi e-kirjojen lukemisen ja äänikirjojen kuuntelemisen lisääntyneen poikkeustilan aikana omilla lapsillaan. Noin 80 % niistä vastaajista, joiden perheissä lasten- ja nuortenkirjallisuutta luettiin digitaalisilla alustoilla, kertoi ääni- ja e-kirjojen käyttämisen olleen ainakin viikoittaista poikkeustilan aikana. Kolmannes vastaajista raportoi päivittäisestä lukemisesta tai kuuntelemisesta.

Kevään 2020 poikkeustilassa:

- 40 % kyselyn vastaajista kertoi lukemisen lisääntyneen poikkeustilan aikana.
- Lasten- ja nuortenkirjoja kuunneltiin äänikirjoina kahdessa perheessä kolmesta, e-kirjat käytössä puolella vastaajista.
- Kaupalliset äänikirjapalvelut ja verkon ilmaiset sisällöt olivat e-kirjastoa käytetympiä.
- Lukeminen ja äänikirjat olivat lasten ja nuorten keskeinen ajanviete perheiden ”etäarjessa”.

Kuukausimaksullisten ääni- ja e-kirjapalveluiden käyttö kasvoi poikkeusaikana. Lisäksi verkon ilmaisia sisältöjä käytettiin paljon. Molemmat olivat kyselyssä e-kirjastoa suosituimpia poikkeustilan aikana. Fyysisestä kirjastosta kaivattiin uutta ja mieluista luettavaa sekä kirjastossa käymisen rutiinia. Joissain perheissä lukeminen väheni kevään aikana: joka kuudes vastaaja kertoi lukemisen vähentyneen. Syyksi mainittiin kirjastojen sulkeutuminen, vapaa-ajan väheneminen tai poikkeusarjen haasteet.

Arjen tasapainottelua pandemian jatkuessa

Alkuvuonna 2021 muutokset olivat tasaantuneet, sillä monissa perheissä arki rullasi varsin normaalisti harrastusten ja koulunkäynnin merkeissä. Kirjastojen palveluiden avauduttua lasten- ja nuortenkirjoja oli saatavilla kuten ennenkin. Toisaalta joissain perheissä lukeminen oli digitalisoitunut käytännössä kokonaan ja kirjastopalveluiden käyttö oli ollut vähäistä koko pandemian ajan.

Lasten- ja nuortenkirjojen lukeminen e- ja äänikirjoina oli alkuvuonna 2021 lähes yhtä yleistä kuin poikkeuskeväänä 2020. Kyselytulokset eivät kuitenkaan ole vertailukelpoisia jälkimmäisen kyselyn pienen vastaajamäärän vuoksi. Joka tapauksessa näyttää siltä, että e- ja äänikirjojen paikka osana lasten ja nuorten vapaa-ajanlukemista on vahvistunut koronaviruspandemian aikana. Erityisesti äänikirjojen kuunteleminen on arkipäiväistynyt ja suuressa osassa perheessä aiotaan käyttää digitaalisia kirjapalveluita jatkossakin.

Seurantakyselyssä kartoitettiin lisäksi tarkemmin mm. sitä, käytetäänkö perheissä palveluita yhdessä vanhempien kanssa vai käyttävätkö lapset niitä itsenäisesti. Tulosten perusteella lapset ja nuoret käyttävät palveluita sekä itsenäisesti että vanhempien kanssa yhdessä: kirjoja luettiin tai kuunneltiin yhdessä, lisäksi vanhempien apua saatettiin vielä tarvita palveluissa navigointiin ja sopivien kirjojen etsimiseen. Useimmat vastaajat kertoivat lasten käyttävän omia laitteitaan – yleensä älypuhelin – kirjojen lukemiseen tai kuuntelemiseen.

Yli 70 % perheistä oli lainannut lasten- ja nuortenkirjoja kirjastosta tammi-helmikuussa 2021. Vastaavasti viidennes vastaajista ei ollut alkuvuonna hankkinut lasten- ja nuortenkirjoja kirjastosta laisinkaan. Osa vanhemmista oli kuitenkin huolissaan siitä, kasvavatko perheen lapset enää aktiivisiksi kirjastossa kävijöiksi pandemian ja rajoitusten pitkittymisen vuoksi.

Tammi-helmikuussa 2021:

- Koronapandemia ja rajoitukset vaikuttivat vaihtelevasti lasten ja nuorten arkeen.
- E- ja äänikirjoista näyttäisi tulleen pysyvä osa monien perheiden lukuharrastusta.

Kaupalliset palvelut päihittivät e-kirjaston

Kirjastot ovat raportoineet koronapandemian aikana kasvaneista e- ja äänikirjalainojen määristä, mutta LKI:n kyselyssä ääni- ja e-kirjapalvelut sekä verkon ilmaiset sisällöt olivat e-kirjaston palveluita suosituimpia sekä ennen koronatilannetta että sen aikana. Palveluiden käyttäminen lisääntyi erityisesti kevään 2020 poikkeustilassa, jolloin kuukausimaksullisia palveluita käytti yli 70 % vastaajista ja e-kirjastoa joka neljäs.

Lähes 40 % kyselyn vastaajista oli hyödyntänyt jonkin palvelun ilmaista tai kokeilujaksoa, mutta puolet heistä ei olisi käyttänyt palvelua normaali hinnalla. Tarjoukset todennäköisesti kannustivat perheitä lukemaan ääni- ja e-kirjoja poikkeustilan aikana. Hieman yli puolet seurantakyselyn vastaajista käytti kuukausimaksullisia palveluita edelleen alkuvuonna 2021.

Sähköiset palvelut ovat paikanneet rajoituksia läpi pandemian ja mahdollistaneet lasten ja nuorten pääsyn kirjojen pariin koronasta huolimatta. Maksullisuuden ja laite- ym. vaatimusten vuoksi monilla nuorilla lukijoilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta hyödyntää kaupallisia äänikirjapalveluita. Kirjastojen sähköistä lasten ja nuorten aineistoa oli perheiden mukaan saatavilla liian vähän läpi pandemian.

Suosituimmat ääni- ja e-kirjapalvelut lasten- ja nuortenkirjojen lukemiseen:

1. Kuukausimaksulliset ääni- ja e-kirjapalvelut (*Storytel, BookBeat, Supla* jne.)
2. Ilmaiset e- tai äänikirjat (esim. *YouTube, Areena*)
3. Kirjastosta lainattavat CD- tai MP3-levyt (huom. poikkeustilassa 2020 näiden käyttö vähäistä kirjastojen sulun takia)
4. E-kirjasto

Painettu kirja pitää pintansa

Kolmannes kevään 2020 kyselyn vastaajista ei ollut käyttänyt digitaalisia palveluita lasten- ja nuortenkirjallisuuden lukemiseen poikkeustilan aikana. Syy tähän oli monilla varsin käytännöllinen: kirjoja löytyi riittävästi kotoakin tai niitä lainattiin esim. naapurilta, eikä e- ja äänikirjoja siksi koettu tarpeelliseksi. Moni myös kertoi painetun kirjan olevan miellyttävämpi lukea tai ettei perheen nuoria lukijoita kiinnostanut lukea kuin painettuja kirjoja. On hyvä huomata, että useimmissa digitaalisia palveluita käyttävissä perheissä luetaan myös painettuja kirjoja.

Muutama vastaaja kertoi palveluiden käyttämisen olevan liian haastavaa tai kodissa olevan esimerkiksi liian vähän laitteita e- tai äänikirjojen lukemiseen. Osa vanhemmista ei halunnut lisätä lasten ruutuaikaa ja suosi painettua kirjaa sen vuoksi. Erityisesti etäopetuksen aikana laitteiden tai verkkoyhteyden riittävyys oli ongelma, ja toisaalta monet vastaajat potivat ”digihäkyä” koulunkäynnin, töiden ja harrastusten siirryttyä verkkoon. Tilanne oli varsin samanlainen myös maaliskuun 2021 seurannassa.

Lasten ja nuorten lukuharrastuksen tukeminen pandemian jälkeen

Poikkeusolojen pitkittymisen vuoksi on vielä varhaista sanoa, kuinka pysyviä ja pitkäaikaisia koronaviruspandemian vaikutukset lasten ja nuorten lukuharrastukseen lopulta ovat. Selvää on, että pandemia on vaikuttanut kirjojen saatavuuteen sekä lasten ja nuorten (itsenäiseen) asiointiin yleisissä kirjastoissa. Esimerkiksi vuosien 2020–2021 uutuuskirjat eivät välttämättä ole saavuttaneet nuoria lukijoita.

Varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja kirjastopalveluissa on syytä panostaa lähivuosien aikana uusien kirjojen vinkkaukseen, kirjastovierailuihin, sähköisten aineistojen hyödyntämiseen ja lukemaan innostamiseen lasten ja nuorten lukuharrastuksen vahvistamiseksi. Lisäksi pandemian aikana tapahtunut ”äänikirjaloikka” ansaitsee erityishuomiota; äänikirjat voivat innostaa lapsia ja nuoria lukemaan, mutta toisaalta kaikilla nuorilla lukijoilla ei ole pääsyä laajan äänikirjavalikoiman äärelle. Lasten, nuorten ja perheiden parissa työskentelevien toimijoiden yhteistyöllä sekä vahvalla lasten- ja nuortenkirjastotyöllä tulee lähivuosina olemaan merkittävä tehtävä perheiden välisten erojen korjaamiseksi ja pandemian pitkäaikaisten seurausten ennaltaehkäisemiseksi, sillä lukutaito ja -harrastus ovat osoittaneet eriytymisen merkkejä jo ennen koronaviruspandemiaa.

Kyselytutkimuksen toteutus

Lastenkirjainstituutti selvitti yhteistyössä Jyväskylän yliopiston kanssa koronaviruspandemian vaikutusta lasten ja nuorten lukemiseen toukokuussa 2020 ja maaliskuussa 2021. Ensimmäiseen kyselytutkimukseen vastasi yhteensä 337 ja seurantakyselyyn 49 vastaajaa. Avoimet verkkokyselyt suunnattiin alle 18-vuotiaiden lasten ja nuorten vanhemmille. Linkkiä kyselyyn jaettiin muun muassa Lastenkirjainstituutin tiedotuskanavien kautta ja sosiaalisessa mediassa.

Tutkimuskyselyyn osallistui pääosin lukemista aktiivisesti harrastavien perheiden vanhempia, mutta monet vastaukset heijastivat tuloksia, joita on saatu muissa suomalaisten korona-ajan arkea koskevissa tutkimuksissa. Kyselyn tulokset on koonnut ja käsitellyt Jyväskylän yliopiston väitöskirjatutkija Hanna Järvenpää, joka tutkii lasten ääni- ja e-kirjoja sekä vapaa-ajanlukemista.

Lisätiedot:

Raportti kevään 2020 kyselystä: <https://lastenkirjainstituutti.fi/tiedotearkisto/poikkeustila-lisasi-lukemista-ja-aanikirjojen-kuuntelua-monissa-perheissa>

Hanna Järvenpää
väitöskirjatutkija, Jyväskylän yliopisto
puh. 040 183 8600
hanna.e.jarvenpaa@jyu.fi

Kaisa Laaksonen
toiminnanjohtaja, Lastenkirjainstituutti
puh. 050 3615 639
kaisa.laaksonen@lastenkirjainstituutti.fi